

**"СІЧЕСЛАВ" МАЄ ЗАМІНИТИ НАЗВУ "ДНІПРОПЕТРОВСЬК"**

Анализируются названия современного города Днепропетровска в течение его существования – 1775-2015 гг. В связи с необходимостью очередного переименования обосновываются для него названия "Сичеслав" или "Половица". К статье прилагаются шесть рисунков, из них три карты.

The names of modern city Dnipropetrovsk have been analyzed during all period of its existence: 1775-2015. Two names "Sicheclav" and "Polovytsa" are considered for renaming the city. The six pictures are attached, among them there are three maps.

Сьогодні серед інших гостро постала проблема перейменування низки міських поселень України. Найважливішим та найбільшим за людністю серед них є місто Дніпропетровськ. Воно не може носити назву українського комуністичного діяча Григорія Петровського (1878-1958), голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) у 1919-1938 рр. Адже саме за правління Петровського у 1932-1933 рр. Україна пережила Голодомор.

Питаннями дослідження назв топонімів у географічній науці займається географічна топоніміка (геотопоніміка). Її відносять до неголовних напрямів географії культури, яка в свою чергу є підсистемою суспільної географії [7, с. 154]. Геотопоніміка і повинна дати відповідь, яку назву, після перейменування, повинен мати сучасний Дніпропетровськ.

В Україні, на нашу думку, є ще чотири обласних центри, назви яких необхідно змінити. Це Донецьк, Івано-Франківськ, Кіровоград, Хмельницький. Останньому необхідно повернути назву Проскурів. Над перейменуванням Донецька, Івано-Франківська та Кіровограда ще потрібно попрацювати. Це, звичайно, не виключає варіантів повернення усім трьом містам попередніх назв.

Сучасний Дніпропетровськ від заснування в його центральній частині першого поселення мав послідовно такі назви: Половиця (1775-1793 рр.); Катеринослав (1793-1797 рр.); Новоросійськ (1797-1802 рр.); Катеринослав (1802-1926 рр.); Дніпропетровськ (з 1926 р.).

Козацька слобода *Половиця*, що переросла в місто *Катеринослав*, виникла у 1775 р. [6, с. 149]. Топонім "Половиця" для означення міста, яке будувалося на основі слободи, в 1790-х роках зникає з офіційних документів і замінюється назвою "Катеринослав". Визначний український історик та етнограф Дмитро Яворницький вважає: "В період часу від 1791 до 1793 року губерньське місто Катеринослав остаточно всілося на місці колишньої запорізької слободи Половиці" [21, с. 41]. Слово "Половиця" в українській мові XVI-XVIII ст. означало половину чого-небудь: половина війська; половина грошового податку; половина скла, виготовленого на заводі для продажу; половина улову риби; половина купленого млина; половина майна. Давнішими від Половиці в околиці є знаменитий Кодак (1635 р.) – тепер це село Старі Кодаки на

південь, та Новий Кодак (1650 р.) – тепер в адміністративних межах міста Дніпропетровська.

Все це добре простежується, зокрема, на двох картах. Перша – карта полковника М. Л. Фалєєва 1779 р. (мал. 1). На ній старанно і точно відображено ґрунт ложа річки і хід суден, острови, пороги і забори. Попутно по берегах Дніпра позначено балки, фортеці, поселення і зимівники. Один із підписів поселення знімає всякі сумніви: "Сл. Половица, что ныне Губернский Город Екатеринослав".

Друга карта належить старшому нотаріусу Єгору Арапову (1780 р.; мал. 2). Тут трохи менше спеціального змісту, ніж на першій карті. Подаються назви островів, балок, поселень і хуторів. На місці аналізованого нами поселення напис, майже ідентичний першому: "Сл. Половица ныне Губ. гор. Екатеринослав".

Обидва картографічні твори видрукувані до XIII Археологічного з'їзду, що відбувся у Катеринославі у 1905 р. [20, с. 59-60]. Вони підтверджують заснування Катеринослава у 1793 р. на місці козацької слободи Половиці (1775-1793 рр.).

На наш погляд, для сучасного Дніпропетровська надзвичайно важлива ще одна назва – *Сичеслав*. Вона виникла у 1918 р. і була в неофіційному вжитку в українському культурно-мистецькому середовищі до середини 1920-х років, пізніше – на Заході України та в емігрантських колах. Виникнення цієї назви символічне, адже саме в 1918 р. Україна після тривалого бездержавного існування відновила свою незалежність.

Назва "Сичеслав" для Катеринослава виникла у 1918 р. в період існування Української держави гетьмана Павла Скоропадського [15]. Дніпропетровський/сичеславський журналіст і краєзнавець Микола Чабан, один із найкращих знавців проблеми, пише: "За переказами, академік Д. І. Яворницький запропонував замість Катеринослава назвати місто Сичеславом" [18, с. 7]. Репресований у часи сталінщини поет Максим Лебідь друкує в катеринославській газеті "Зірка" у 1924 р. вірш з такою посвятою вченому: "М. Лебідь. чл. "Плугу". З циклу "Сичеслав". Д. І. Яворницькому" [5]. Лебідь та Яворницький приятелювали, збереглися дюжина його листів до академіка. Відомий український поет Яр Славутич згадував: "Мені ще 1937 р. в місті Запоріжжі казав Михайло Масютко, правооборонець у шістдесятих роках, що то сам Д. Яворницький запропонував топонім Сичеслав замість зненавидженого Катеринослава" [12, с. 44].



Мал. 1. Фрагмент карти полковника М. Л. Фалєєва з топонімами "Половиця" → "Катеринослав"

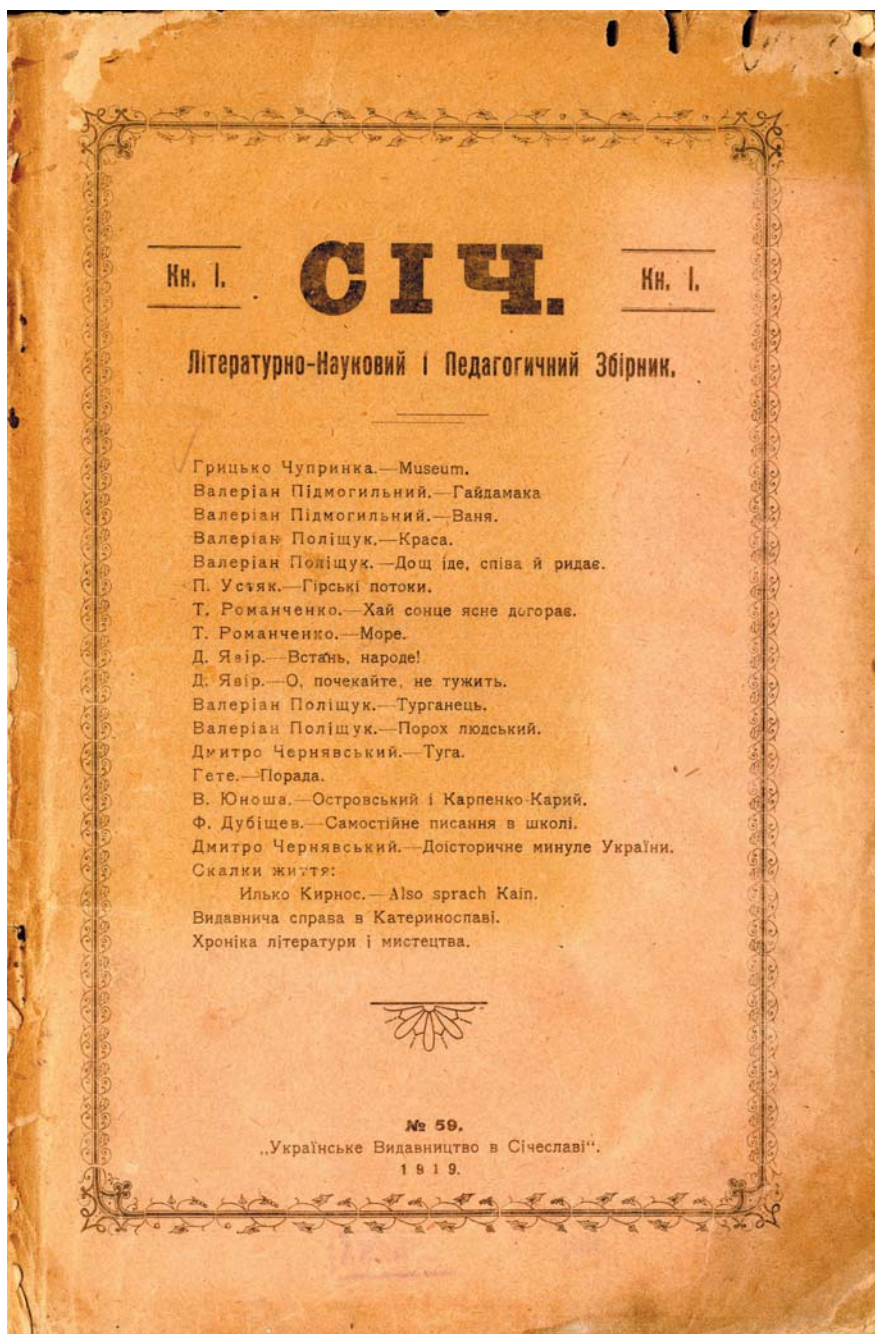
Назву "Січеслав" Дмитро Яворницький запропонував, очевидно, у 1918 р. на з'їзді Катеринославського українського учительського товариства (КУУТ), яке було утворене у березні 1917 р. Ініціатором створення і головою КУУТ до 1919 р. був Євген Вировий (1889-1945) – український педагог, видавець, культурно-освітній діяч, популяризатор творчості Кобзаря, видавець його творів, активний член катеринославської "Просвіти" [19, с. 149-152]. Наприкінці існування гетьманату Вировий був особистим секретарем і першим консультантом в українських справах Павла Скоропадського.

Євген Вировий був засновником (1916 р.) та керівником ще однієї важливої інституції. Мова йде про "Українське видавництво в Катеринославі". Воно існувало у місті до 1919 р. [16], коли його перевели до Відня, далі в Лейпціг, Берлін і Прагу. У травні того року його реорганізували в "Українське видавництво в Січеславі" [9, фор. 1]. Збереглися деякі видання цього видавництва, зокрема, літературно-науковий і педагогічний збірник "Січ" (мал. 3 і 4). Після перенесення за кордон видавництву повернули попередню назву.

Назву "Січеслав" тоді використовували у певних колах. Про це, зокрема, згадував письменник Василь Сокіл, що у 1979 р. виїхав з Харкова до Канади. Він писав: "Щодо Січеслава згадую, що в роки, коли у Катеринославі на довший час запанувала українська влада, місто вже було перейменовано на Січеслав. Газети живили цю назву, в установах офіційно також користувалися нею. А з приходом більшовиків усе скінчилося. Згадка про Січеслав деякий час лунала в студентських колах"



Мал. 2. Фрагмент карти Єгора Арапова з топонімами "Половиця" → "Катеринослав"



Мал. 3. Титульна сторінка збірника "Січ", що його видаło "Українське видавництво в Січеславі", 1919 р.

[12, с. 43]. Письменник Василь Чапленко (1900-1990) також згадував, що на початку 1920-х років "ще можна було вживати цієї назви, й ми, молоді письменники, уживали..." (цитата за [17]). Обидва письменники – В. Сокіл та В. Чапленко – добре знали "січеславський" край. Вони бували там та деякий час проживали.

У 1921 р. в Січеславі (так на титулі) вийшов літературно-мистецький збірник "Вир революції" (мал. 5). У ньому редактор збірника – знаменитий Валер'ян Поліщук, так обґрунтовував необхідність перейменування міста: "Чому Січеслав, а не Катеринослав? А тому, що вже пора нам перестати сла-

вити розпусного ката українського народу, царицю Катерину II, назвою міста нашого славити ту, яка разом з "першим, що роспинав нашу Україну", "друга доконала вдову сиротину" (Т. Шевченко). (...) А втім, до кого це відноситься, слід би було поклопотатись про офіційну переміну назви Катеринослав на Січеслав" [2, с. 127]. Як бачимо, назву "Січеслав" обстоювали представники різних течій українського національно-визвольного руху, як правого, так і лівого.

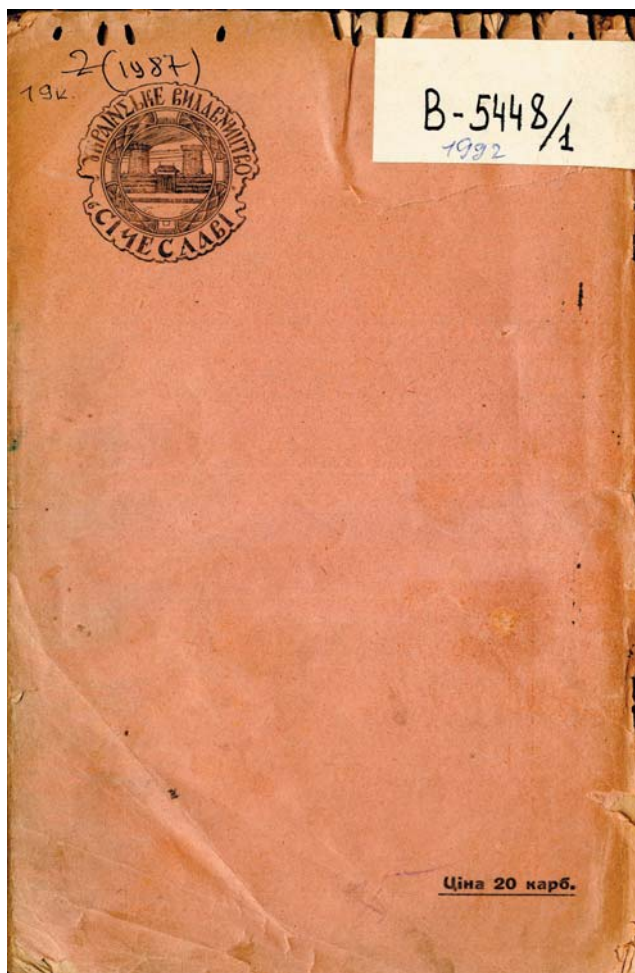
Фундатор української національної географії та картографії академік Степан Рудницький у другій книзі своїх "Основ землезнання України" для сучасного Дніпропетровська подає дві назви – Січеслав та Катеринослав. Вчений пише: "Над Дніпром, на самій межі запорізького та лівобічного низу, при вході в область порогів, лежить Січеслав (Катеринослав, 129 т. м.)" [8, с. 188]. Вказуючи на місто, С. Рудницький на перше місце ставить назву Січеслав, а вже потім Катеринослав.

У 1927 р. в місті побував український радянський письменник Семен Скляренко (1901-1962). У своєму газетному нарисі він торкнувся також назви міста. Письменник писав: "Революція теж жартувала! Шовіністи на чолі з учителем Є. Вировим за часів революції почали запроваджувати в життя назву Січеслав" [11].

З усього цього можемо зробити висновок, що назва "Січеслав" була відома, вона існувала весь час до перейменування міста у 1926 р.

Після перейменування Катеринослава на **Дніпропетровськ** назва "Січеслав" зберігалася і вживалася на Заході України та у діаспорі. Відомий український вчений-географ, педагог, а також картограф Іван Тесля у 1942 р. в посібнику з географії України неодноразово говорить про Січеслав. Вчений, зокрема, писав: "Січеслав (большев. назва Дніпропетровське, колишній Катеринослав – 501.000 нас.), розташований на правому березі Дніпра..." [13, с. 105]. Він відзначає швидке зростання міста впродовж 1897-1939 рр. зі 113 тис. до 501 тис. осіб.

В українсько-німецькому словнику Кузелі – Рудницького, виданому у 1943 р., зазначалось: "Січеслав (-а) m ON (früher Katerynoslaw) →



Мал. 4. Видавнича марка "Українського видавництва в Січеславі"

Дніпропетровське" [4, с. 1107]. Тобто у перекладі: Січеслав, чоловічого роду, населений пункт (раніше Катеринослав) → Дніпропетровськ.

Український вчений-географ та педагог Мирон Дольницький, що в еміграції проживав в основному у США, у багатьох своїх наукових та навчальних працях вживав назву "Січеслав". Зокрема, у шкільному посібнику з географії вчений писав: "Найбільшим містом Запорізької гряди є Січеслав, колишній Катеринослав, тепер Дніпропетровське (501 000 мешк.), що лежить на правому березі Дніпра, саме на перехресті залізничних шляхів Донецький Кряж – Кривий Ріг і Харків – Миколаїв" [1, с. 71]. Дольницький, як впливає з тексту, розташовує місто на перехресті шляхів: Кривбас – Донбас та Харків – Південь України.

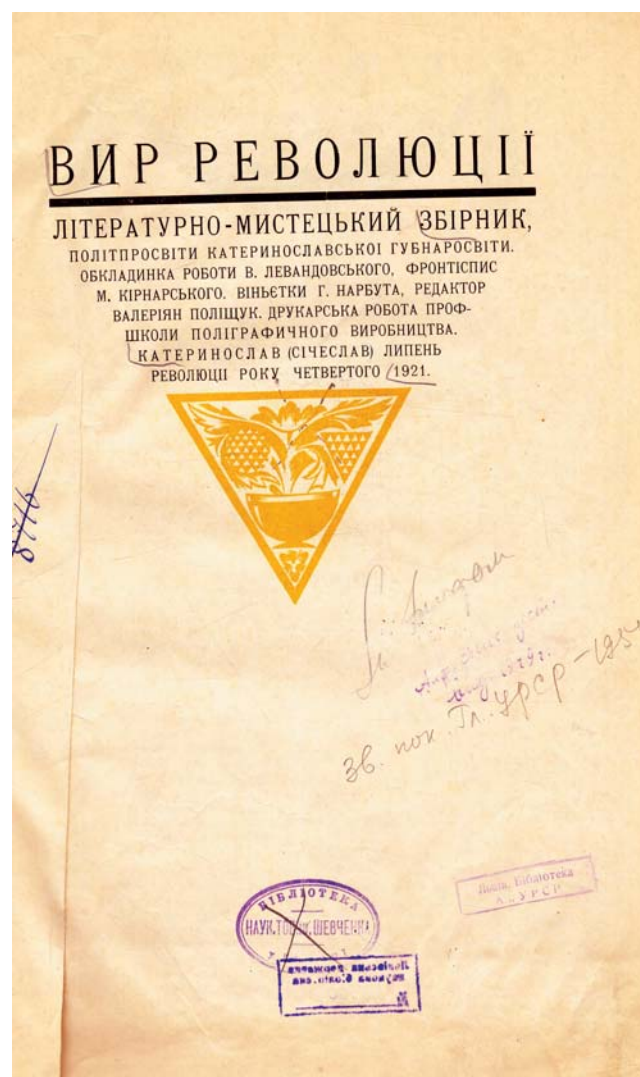
Топонім "Січеслав" вживається також і в релігійній сфері української діаспори на Заході. Владика Петро (Колісник) Української автокефальної православної соборноправної церкви (УАПЦ) підписувався у 1970-1980 роках як "єпископ Січеславський".

В узагальненій праці української діаспори – "Енциклопедії українознавства" згадано також і про "Січеслав". У восьмому томі (1976 р.) лаконічно зазначено: "Січеслав, назва Катеринослава

(Дніпропетровського) у 1918" [3]. Як бачимо, це визначення майже повністю збігається з наведеним в Українській загальній енциклопедії (УЗЕ, 1935 р.).

Надзвичайно важливим є позначення міста як Січеслав на географічних картах. В Історичному атласі України Теслі й Тютька, що вийшов у США в 1980 р., на карті історії Української державності 1917-1921 рр. місто показано однією назвою – Січеслав (мал. 6). Така назва фігурує саме на цій карті, а не на інших, очевидно тому, що саме у 1918 р. замість "Катеринослава" був запропонований "Січеслав" [14]. Топонім "Січеслав" на карті дуже добре сприймається в оточенні таких міст, як Кам'янське (нині Дніпродзержинськ), Кривий Ріг, Нікополь, Олександрівськ (нині Запоріжжя).

Вищезгадуваний Яр Славутич – найбільший популяризатор назви "Січеслав" у діаспорі. У своїй книзі "Місцями запорозькими" він навіть виділив окремий розділ "Січеслав – народна назва". У ньому він, зокрема, написав: "А щодо Січеслава, запроваджено 1918 р. ... Нарід підхопив



Мал. 5. Титульна сторінка збірника "Вир революції", виданого у Катеринославі / Січеславі



Мал. 6. Карта історії Української державності 1917-1921 рр. з топонімом "Січеслав" [14, с. 55]

його – як святість. Нишком-тишком повторюють його в Україні, принаймні на запорозьких землях. Зберігаймо ж цей топонім в нашому вжитку. Передаймо його наступним поколінням, може й тим українцям, що під насильним російщенням уже й забули про нього. Прийде час – і Січеслав залунає знову так, як залунала українська мова після упадку царської імперії. Dum spiro, spero, казав вигнанець Овідій" [12, с. 47]. Може, власне зараз, у 2015 р., настав час перейменування Дніпропетровська на Січеслав?

З відновленням у 1991 р. незалежності України повертається із забуття і назва "Січеслав". У Дніпропетровську видається газета "Січеслав" [10]. Але це вже тема іншої розвідки.

Таким чином, у 1918-1926 рр. поряд з назвою "Катеринослав" існувала також інша – "Січеслав". Ця назва не була офіційною. Вона побутувала (використовувалася) у середовищі української літературно-мистецької і творчої інтелігенції. Причому як у самому Катеринославі, так і в усій тодішній Україні.

Отже, виходячи із сучасної проблеми перейменування міста Дніпропетровська, мова може йти про дві нові/старі назви для нього – "Половиця" та "Січеслав". Першу назву дане поселення мало у 1775-1793 рр., другу – у 1918-1926 рр. Перша існувала 18, друга – вісім років. Перша хоча і не популяризувалась, але про неї пам'ятали. Вищезгадуваний Семен Скляренко з цього приводу у 1927 р. писав: "Цікава історія назви міста. Давно колись,

як запоріжці ось поруч на Січі кублились, коли сюди на пороги тікали всі непокірні, коли тут блукав недалеко в степу українець, москаль, литовець, що шукав волі від кормиги панської, тоді на місці Дніпропетровського було селище Половиця" [11]. Це ще раз підкреслює те, що назва "Половиця" є геокультурно українською, місцевою і повинна бути у якійсь формі збережена.

Пропозиція перейменувати місто на "Кодак" є, як на наш погляд, з географічно-містобудівних принципів необґрунтованою. Як уже зазначалось, Кодак засновано у 1635 р., зараз це село Старі Кодаки на південний схід від Дніпропетровська. Нові Кодаки (на заході) постали у 1650 р. і були приєднані до міста у процесі його територіального зростання. Якщо вже брати до уваги цю обставину, тоді Дніпропетровськ потрібно перейменувати у Новий Кодак. Але у містобудівно-географічному відношенні первинним поселенням для міста є Половиця (з 1775 р.). Якщо ж до території міста з центром на місці Половиці приєднуються інші поселення, навіть давніші за часом заснування (зокрема, Новий Кодак, з 1650 р.), то все одно місто веде початок від свого центру.

З усього вищенаведеного випливає, що найкращою назвою для перейменування є Січеслав. Ця назва уже неофіційно існувала і паралельно з офіційною (Катеринослав) використовувалася у 1918-1926 рр. Назва "Січеслав" ідеологічно не роз'єднує сучасне суспільство України. Топонім



"Січеслав" пропагували у 1918-1926 рр. представники різних спектрів української громадсько-політичної думки. Навпаки, "Січеслав" об'єднує, бо закріплює у назві одного з найпотужніших міст України глибинну традицію, цілу епоху нашої держави – Козаччину. "Січеслав" пов'язує нас із буремною епохою української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. Нарешті, цю назву запропонували неперевершений знавець січового козацтва і козацького регіону академік Дмитро Яворницький та визначний український і "січеславський" культуролог першої половини ХХ ст. Євген Вировий.

Література

1. *Вир революції*. Літературно-мистецький збірник / Ред. В. Поліщук. – Катеринослав / Січеслав, 1921. – 130 с.
2. *Дольницький, М.* Географія України / М. Дольницький. – Детройт: Батьківщина, 1953. – 88 с.
3. *Енциклопедія українознавства*. Словникова частина. – Мюнхен: Молоде Життя, 1976. – Т. 8. – С. 2847.
4. *Кузеля, З.* Українсько-німецький словник / З. Кузеля, Я. Рудницький. – Ляйпціг: Otto Harrassowitz, 1943. – 1494 с.
5. *Лебідь, М.* З циклю "Січеслав" / М. Лебідь // Зірка. – Катеринослав, 1924. – № 47 (21 червня). – С. 4.
6. *Макаревський, Ф.* Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: церкви и приходы прошедшего XVIII столетия / Ф. Макаревский. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000 (1-ше вид. 1882 р.). – 1080 с.
7. *Ровенчак, І.І.* Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження / І.І. Ровенчак. – Л.: ЛНУ, 2008. – 240 с.
8. *Рудницький, С.* Основи землезнання України. Антропогеографія України. – Ужгород, 1926. – Кн. 2. – 204 с.
9. *Січ*. – Катеринослав: Укр. вид-во в Січеславі, 1919. – Кн. I. – 96 с.
10. *Січеслав*. Незалежний часопис. – Дніпропетровськ, 1991. – Вип. 1 (жовтень).
11. *Скляренко, С.* Мандрівки по Україні. Дніпропетровське / С. Скляренко // Пролетарська правда. – К., 1927. – № 163 (21 липня). – С. 2.
12. *Славутич, Яр.* Місцями запорізькими. – Едмонтон: Славута, 1985. – 64 с.
13. *Тесля, І.* Наша Батьківщина. – Л.: Укр. вид-во, 1942. – 180 с.
14. *Тесля, І.* Историчний Атлас України / І. Тесля, Е. Тютко. – Нью-Йорк: НТШ, 1980. – 190 с.
15. *Українська загальна енциклопедія*; гол. ред. І. Раковський. – Львів – Станіславів – Коломия, 1935. – Т. 3. – С. 103.
16. *Українське видавництво в Катеринославі* // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Мюнхен: Молоде Життя, 1980. – Т. 9. – С. 3407.
17. *Чабан, М.* Звідки назва "Січеслав" / М. Чабан // Січеслав. Незалежний часопис. – Дніпропетровськ, 1991. – Вип. 1 (жовтень). – С. 1.
18. *Чабан, М.* Сучасники про Яворницького / М. Чабан. – Дніпропетровськ: Дніпро, 1995. – 202 с.
19. *Чабан, М.* Діячі Січеславської "Просвіти" (1905-1921). Бібліографічний словник / М. Чабан. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. – 536 с.
20. *Эварницкий, Д.И.* Карты Украины и Запорожья и планы р. Днепра / Д.И. Эварницкий // Тр. Тринадцатого археолог. съезда в Екатеринославе 1905. – М., 1908. – Т. II. – С. 51-60.
21. *Яворницький, Д.И.* История города Екатеринослава / Д.И. Яворницкий. – Дніпропетровськ: Промінь, 1989. – 200 с.

Надійшла 14.08.15